

49. vuosikerta
Kasvatusopillisen aikakauskirjan 155. vuosikerta
Kasvatus ja koulun 104. vuosikerta

3/2018

Kasvatus

Tämän teemanumeron toimittivat

Annukka Jauhiainen – Jukka Lehtonen – Outi Ylitapio-Mäntylä

Pääkirjoitus

Annukka Jauhiainen – Jukka Lehtonen 183 Sukupuoli, moninaisuus ja risteävät erot
– Outi Ylitapio-Mäntylä koulutuksen ja kasvatustieteen haasteena

Artikkeleita

- Emilia Lehto – Tuija Huuki 186 Seksuaalikasvattajuus isyyden ja
hegemonisen maskuliinisuuden
ristipaineessa
- Minna Leinonen – Risto Nikkanen 198 Naisten ja miesten eriarvoisen
– Katri Otonkorpi-Lehtoranta kohtelun syyt asepalveluksen koulutus-
toiminnassa
- Henna Karppinen-Kummunmäki 213 Eliitin elämäntapa ja sukupuoli-ihanteen
ristiriita – Tyttöjen kasvatus 1700-luvun
Englannissa

Lyhyempiä kirjoituksia

Marja Peltola – Ann Phoenix 225 Sukupuoli ja intersektionaalisuus:
11–14-vuotiaiden poikien
maskuliinisuudet koulussa

Jukka Lehtonen 232 Sukupuoli ja risteävät erot median
työelämä- ja koulutusteksteissä

Kolumni

Elina Lahelma 238 Vielä kerran pojat!

Puheenvuoroja

Palsaoja-kollektiivi 240 Kollektiivinen toimijuus koulutuksen
yksilökeskeisyyden haasteena

Sini Erholtz 245 Erot muukalaisuuden alla: maahan-
muuttajien ja turvapaikanhakijoiden
haasteet aikuiskoulutuksessa

Kirja-arvioiteja

Marjo Vuorikoski 251 Muukalaisia omassa maassaan – matka
kulttuurisen ja poliittisen jaon
emotionaalisille juurille

Jukka Lehtonen 255 Lapset ja nuoret sateenkaaren väreissä

Salla Myyry 259 Johdatus sukupuolittuneeseen maailmaan

English Summaries

263

Kirjoittajat

265

Sukupuoli, moninaisuus ja risteävät erot koulutuksen ja kasvatustieteen haasteena

Risteävät erot ja eronteot ovat olleet erityisen kiinnostuksen kohteena viimeisimmillä Kasvatustieteen päivillä. Rovaniemellä syksyllä 2017 kokoontuneessa Sukupuoli ja yhdenvertaisuus koulutuksessa -teemaryhmässä käytiin vilkasta keskustelua siitä, miten sukupuoli sekä siihen kytkeytyvät muut erot, kuten etnisyys, ikä ja sosiaaliluokka, kietoutuvat yhteen opetuksessa, opetussuunnitelmissa, oppimisympäristöissä sekä oppijan ja opettajan kohtaamisissa. Vuotta aikaisemmin Turussa Kasvatuksen ja koulutuksen feministisen tutkimuksen verkosto (KAFE) järjesti symposiumin, jossa keskityttiin intersektionaalisen analyysin metodologiaan. Symposiumissa etsittiin erilaisia tapoja, joilla moninaisia ja yhteenkietoutuvia eroja voidaan lähestyä ja analysoida kasvatusta ja koulutustutkimuksessa. Taustalla vaikutti ymmärrys kasvatustutkimuksesta toimintana, joka nimeämällä, luokittelemalla ja ryhmittelemällä väistämättä osallistuu erilaisien erojen rakentumiseen ja kategorisointiin.

Tässä teemanumerossa olemme halunneet jatkaa näitä keskusteluja ja pohtia intersektionaaliseen tutkimukselliseen lähestymistapaan liittyviä kysymyksiä Kasvatus-lehden lukijoiden kanssa. Feministinen kasvatustieteen tutkimus on tuottanut runsaasti analyyseja erilaisista eroista ja erontekojen muotoutumisesta kasvatusta ja koulutusta rakenteissa ja käytännöissä aina varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen, kuten Outi Ylitapio-Mäntylä, Virpi Vaattovaara, Annukka Jauhiainen ja Elina Lahelma (2017) kuvaavat Suomen Kasvatustieteellisen seuran Toiveet ja todellisuus -juhlajulkaisun artikkelissa "Feministinen kasvatustieteen tutkimus: marginaalista osallisuuden vahvistajaksi". Kuitenkin yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen koulutuksen kentällä vaatii edelleen sitkeää ja määrätietoista työtä. Lainsäädännön uusiutuessa ja opetussuunnitelmadokumenttien muuttuessa myös paineet sukupuolen ja muiden erontekojen ja niiden risteämien huomioimiseen koulutusinstituutiossa ovat kasvaneet viime vuosina.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädäntö on jo vuosia edellyttänyt opetusalan viranomaisilta ja toimijoilta erityistä tarkkaavaisuutta tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden kysymyksissä. Vuonna 2016 voimaan astunut yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolainsäädäntö ulotti tasa-arvosuunnittelovelvoitteen toisen ja korkea-asteen oppilaitosten lisäksi myös peruskouluihin. Oppilaitoksissa on tehtävä toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma yhdessä oppilaitoksen työntekijöiden ja opiskelijoiden kanssa ja seurattava, miten suunnitellut toimet toteutuvat ja edistävät tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta käytännössä. Tämän lisäksi oppilaitoksia, kuten muitakin yli 30 hengen työpaikkoja, koskee velvoite tehdä henkilöstön oikeuksiin liittyvä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma, jossa voidaan käsitellä esimerkiksi palkkaukseen ja urakehitykseen liittyviä sukupuolten tasa-arvon kysymyksiä sekä sukupuolittuneen syrjinnän, häirinnän ja muun epäasiallisen kohtelun ehkäisyä. Uusi tasa-arvolaki mainitsee selkeäsanaisesti myös

sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun syrjintäperusteena. Laki koskeekin myös trans- ja intersukupuolisia sekä transvestiittejä.

Yhdenvertaisuuslaki kattaa syrjintäperusteina muun muassa iän, vammaisuuden, terveydentilan, seksuaalisen suuntautumisen, kansalaisuuden, alkuperän, uskonnon ja kielen. Lainsäädännöllisessä ja hallinnollisessa kielessä käytetään tyypillisesti moniperustaisen syrjinnän käsitettä silloin, kun syrjintä perustuu useampaan kuin yhteen tekijään samanaikaisesti – esimerkiksi jos opettajaksi ei valita henkilöä siksi, että hän on muslimi ja nainen.

Uudistuneissa opetussuunnitelmadokumenteissa viitataan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädäntöön ja kehoitetaan ottamaan ne huomioon opetuksen järjestämisessä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2016) todetaan: ”Perusopetuksen tehtävänä on osaltaan ehkäistä eriarvoistumista ja syrjäytymistä sekä edistää sukupuolten tasa-arvoa. Perusopetus kannustaa yhdenvertaisesti tyttöjä ja poikia eri oppiaineiden opinnoissa sekä lisää tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta.” Samoin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016) korostetaan selkeästi tasa-arvoa, sukupuolensensitiivistä kasvatusta ja yhdenvertaisuutta kasvatuksen lähtökohtina ja arvoina. Viranomaiset ovat tehneet oppaita, jotta uudet näkemykset tulisivat osaksi oppilaitosten arkea, esimerkiksi Opetushallituksen julkaiseman Tasa-arvo on taitolaji -oppaan. Ne ovat herättäneet keskustelua, joka on voinut näkyä myös muutoksen vastustamisena.

Käytännön toiminta tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi on vielä luvattoman heikkoa huolimatta lainsäädännöstä, opetussuunnitelmadokumenttien kirjauksista sekä oppaista. Kaikissa oppilaitoksissa ei ole vielä ryhdytty määrätietoiseen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitteluun puhumattakaan, että siihen olisi sitoutettu kaikki oppilaitosten opiskelijat ja työntekijät, kuten Elina Ikävalkon (2016) sekä Elina Ekholmin ja Kati Tuokkalan (2018) tutkimukset kuvaavat. Jon Ingvar Kjaran ja Jukka Lehtonen (2017) puolestaan osoittavat, että opetuksessa vain osa opiskelijoista saa tietoa sukupuolen moninaisuudesta ja että sukupuolinormatiiviset käytännöt ja mallit ovat edelleen tyypillisiä. Moniperustaista syrjintää ja useiden risteävien erojen merkitystä koulu- ja oppimiskokemuksille ei ole useinkaan osattu tunnistaa.

Sukupuolen, muiden erojen ja niiden risteämisten merkityksistä tarvitaan lisää tietoa ja ymmärrystä, jotta voitaisiin tarttua tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskysymyksiin ja muokata käytännöistä entistä yhdenvertaisempia. Intersektionaalisuuden käsitettä on käytetty paitsi moniperustaisen syrjinnän yhteydessä myös yleisemmin identiteettien muodostumista analyysoivana teoreettisena käsitteenä, mikä ilmenee muun muassa Kathy Davisin ja Dubravka Zarkovin (2017) sekä Kaisa Ilmosen (2011) artikkeleissa. Keskeistä intersektionaalista näkökulmaa hyödyntävässä tutkimuksessa on, että valta-asetelmien rakentuminen nähdään useiden monipolvisesti vaikuttavien ja moninaisissa suhteissa toisiinsa vaikuttavien kategorioiden risteysinä. Hyödyntämällä intersektionaalista analyysia empiirisessä tutkimuksessa on mahdollista tavoittaa erilaisia mahdollisuuksia ja rajoituksia tuottavia, yhtä aikaa vaikuttavia valtasuhteita. Intersektionaalisuuden tutkimuskohteina ovat Ilmosen mukaan useimmiten olleet moninkertaisesti alistetut subjektit tai ryhmät, mutta kuten Sanna Karkulehto, Tuija Saresma, Elina Harjunen ja Johanna Kantola (2012) toteavat, intersektionaalisuuden käsitettä voidaan hyödyntää sekä syrjivien ja marginalisoivien että etuoikeuttavien erontekojen analysoimisessa.

Intersektionaalisuus voidaan siis nähdä erinomaisena analyyttisenä välineenä, jonka avulla on mahdollista saavuttaa tietoa siitä, miten sukupuolen lisäksi yksilöitä luokitellaan esimerkiksi yhteiskuntaluokan, ulkonäön tai seksuaalisuuden määrittäminä. Intersektionaalinen analyysi saa tutkijan kysymään Elizabeth Colen (2009) mukaan toisenlaisia kysymyksiä ja miettimään, miten lähestyä erilaisten erojen yhteyksiä. Intersektionaalisuuden avulla voidaan tutkia erilaisiin eroihin liittyviä kulttuurisia hegemonioita ja tiedon ja tietämisen tapoja sekä tarkastella yhteiskunnallista epätasa-arvoisuutta.

Intersektionaalisesta tutkimuksesta on kirjoitettu reilun kahdenkymmenen vuoden aikana erityisesti sukupuolentutkimuksen kentällä lukuisa määrä artikkeleita. Käsitteen ympärille rakentuneita tiedelehtien teemanumeroita ovat julkaisseet esimerkiksi *European Journal of Women's Studies* vuosina 2006 ja 2017, *Signs: Journal of Women in Culture and Society* vuonna 2013 ja *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* vuonna 2014. Suomalaisessa kasvatustieteellisessä tutkimuksessa intersektionaalisen käänteen vaikutus on näkynyt 2000-luvulla siinä, että erityisesti seksuaalisuutta, poikia ja maskuliinisuuksia sekä sukupuolta risteäviä eroja on tarkasteltu tutkimuksissa useammin. Aikaisemmin tutkimus painotti selkeämmin kaksijakoista naisten ja miesten vastakkainasettelua sekä tyttöjen ja naisten erityisaiheita. Tämä näkyy myös pohjoismaisessa koulutuksen tasa-arvotutkimuksessa, jossa intersektionaalinen näkökulma ja moninaisuus lähtökohtana yleistyivät 2000-luvulla.

Haasteina intersektionaalisuuden käsitteessä ovat sen määrittelyn monisyisyys ja sen rajaamisen tutkimuksessa: esimerkiksi mitä eroja tarkastellaan ja miten risteäviä eroja käsitellään suhteessa toisiinsa. Intersektionaalinen analyysi haastaa perinteiset tutkimusasetelmat. Esimerkiksi kyselytutkimuksissa on pohdittava, miten kysyä sukupuolesta unohtamatta sen moninaisuutta. Muista eroista keskustelua herättää esimerkiksi se, miten kysyä eroista oikeilla ja selkeillä termeillä ilman pelkoa vastaamattomuudesta, pienistä vastaajajoukoista ja vastaajien anonyymisyyden vaarantumisesta. Rekisteritiedoissa painottuu ihmisen juridinen sukupuoli, mutta sen perusteella ei selviä ihmisen kokema sukupuoli, ja muidenkin erojen kartoitus on joko puuttuvaa tai ongelmallista erojen tutkimuksen näkökulmasta.

Tämä lehti on Kasvatuksen kolmas sukupuoleen keskittyvä teemanumero ja ensimmäinen, jossa sukupuolta käsitellään painotetusti nimenomaan muihin erontekoihin risteävänä. Toki intersektionaalinen näkökulma on tunnustettu jo aiemmissa teemanumeroissa, jotka ilmestyivät vuosina 1991 ja 2007. Esimerkiksi vuoden 1991 teemanumerossa, jonka toimittivat Tuula Gordon ja Elina Lahelma, esipuheessa tuotiin esiin, että sukupuolen rinnalla on tärkeä analysoida yhteiskuntaluokkaa, seksuaalista suuntautumista ja "rotua". Toisen sukupuolinäkökulmaisesta teemanumeron toimittajat Elina Lahelma, Jaana Saarinen, Hanna Guttorm ja Hanna Ojala (2007) nimesivät esipuheessaan kasvatustieteellisen nais- ja feministisen tutkimuksen tavoitteeksi analysoida "yhteiskuntaa, kulttuureja ja identiteettejä sukupuolen ja muiden eron ulottuvuuksien näkökulmasta". Lehden artikkeleissa sukupuolen rinnalla tarkasteltiin yhteiskuntaluokkaa, seksuaalisuutta ja ikää.

Tämän teemanumeron kirjoitukset käsittelevät sukupuolta ja muita eron ulottuvuuksia monin tavoin eri tieteenalojen näkökulmasta. Intersektionaalisuuden painotus teemanumeron kirjoittajakutsussa heijastui siihen, että lehteen tarjottiin tekstejä useilta tieteenaloilta ja muistakin kuin koulumuotoisen kasvatuksen aihepiireistä. Kirjoittajissa onkin kasvatustieteilijöiden lisäksi muun muassa kulttuurintutkijoita, työelämän tutkijoita, nuorisotutkijoita ja sukupuolentutkijoita. Samalla kirjoitukset tuovat näkyviin intersektionaalisen analyysin haastavuuden. On vaikeaa valita, mitä eroja tutkimuksessa pitäisi käsitellä, miten niistä voi keskustella ja miten toisiinsa kietoutuneita eroja olisi analysoitava. Kysymykset voivat liittyä esimerkiksi kvantitatiivisessa tutkimuksessa määriin ja käsitteisiin ja laadullisessa tutkimuksessa siihen, millaisen aineiston avulla analyysia tehdään ja miten syvällisesti eri eroja pystytään tarkastelemaan.

Toivomme, että teemanumero avaa Kasvatus-lehden lukijoille uusia näkökulmia sukupuolen ja erojen tutkimiseen ja auttaa haastamaan oman tutkimuksen teon rajoja ja malleja. Tätä teemanumeroa ei ole tarkoitettu oppaaksi intersektionaaliseen analyysiin, mutta toivomme, että se herättää ajatuksia moninaisuudesta ja eroista – ja kannustaa tarkastelemaan niitä uusin silmin.